

NOVI NALAZ ZADARSKOG KOMUNALNOG FOLARA *MONETA IADRE* I PROBLEMATIKA NJEGOVA KOVANJA

Dejan FILIPČIĆ
Zadar, Hrvatska

UDK: 737.1(497.5Zadar):904
DOI: <https://doi.org/10.21857/ygjwrcjw6y>
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 17. veljače 2018.

Autor u članku objavljuje novi nalaz vrlo rijetkog zadarskog srednjovjekovnog folara kovanog za vladavine Ludovika I. Anžuvinca te polemizira o dosadašnjoj problematici vezanoj uz pojavu, kovanje i izgled ovog novca. Navedeni primjerak folara slučajno je pronađen 2014. u Zadru u ulici kralja Dmitra Zvonimira pored zgrade HEP-a. Na tom prostoru nalazio se dio srednjovjekovnog predgrađa Varoš. U radu se, između ostalog, sistematiziraju svi dosad nađeni primjerci ovoga novca te se kroz relevantnu literaturu nastoji pronaći odgovor na pitanja o tome tko je, kada i zbog čega dao da se u Zadru u drugoj polovici 14. stoljeća kuje komunalni novac.

Ključne riječi: folar, obol, Moneta Iadre, Ludovik I. Anžuvinc, Petar de Moneta, Luka Leonis, Kraljevska komora za sol i tridesetnicu.

Komunalno pravo emitiranja vlastite valute koja će cirkulirati na gravitirajućem životnom području, odnosno komunalnom distriktu, ali i široj interesnoj orbiti gradova (primjeri cirkulacije novca nekih talijanskih komuna pokazuju da te sfere znaju biti mnogo dalje od lokalnog, pa i regionalnog prostora) prvi je u Dalmaciji sustavno primijenio Split još krajem 12. i početkom 13. stoljeća s kovanjem sitnih srebrenih denara (parvuli). Split nije jedini grad u Dalmaciji koji je koristio komunalno pravo emitiranja vlastitog novca, međutim pravi raritet u okvirima koje izučava današnja hrvatska numizmatika, ali i starije srodne znanosti, predstavlja srednjovjekovni novac grada Zadra, odnosno *Moneta Iadre*.

Problematika kovanja prvog zadarskog novca, bakrenih folara¹ i obola, kovanih za perioda Anžuvinske vlasti nad Dalmacijom, još je i danas do kraja

¹ Follar ili follarus je riječ koja dolazi iz latinskog jezika, a riječ je o novcu prvotno bizantskog porijekla te je naziv za sitan bakreni ili brončani novac (kasnije i od mesinga) koji je bio u optjecaju u nekim gradovima Italije i u Dalmaciji. Kovali su ga Zadar, Dubrovnik, Kotor, Antivarij (Bar), Skadar, a kasnije i neki drugi. U Dubrovniku se folar kasnije zvao minca (30 folara ili minca čine jedan dubrovački groš). Usp. Zdenko BRUŠIĆ, *Dvadeset stoljeća uporabe novca na zadarskom području, katalog izložbe*, Zadar, 1987., 69; Od naziva follar kasnije su nastali i nazivi filler i heller za sitni austro-ugarski novac krunske vrijednosti. Usp. Vitaliano BRUNELLI, *Di una moneta medievale, Il Dalmata*, god. 48, broj 44/1913., 6. 1.1913.

nerazjašnjena. Prvi je problem u tome što je taj novac dosad u stručnoj literaturi poznat u svega nešto više od desetak sačuvanih primjeraka, a drugi je što se nije sačuvala podrobna dokumentacija o ključnom momentu izdavanja tog novca, niti je sustavno proučena i na adekvatan način prezentirana sva literatura koja se veže za taj novac. Još je zadarski povjesničar Vitaliano Brunelli u svom članku „Di una monete medievale“ koji je izašao u časopisu za politiku i kulturu *Il Dalmata* 6. siječnja 1913.² rezignirano zaključio kako se u 57 godina otkad je poznat taj novac (prve primjerke zadarskog novca nabavio je Franjo *conte* Borelli 1856. negdje u okolici Zadra)³ još nitko nije adekvatno postavio prema rješenju ove problematike. Nakon Brunellija ostali autori su većinom primjenjivali njegove zaključke koje je on sam više postavio kao skup hipoteza, ili njegov *opus* zapravo nisu ni poznavali osvrćući se na rad Karla Stockerta ili na 6. svezak standardnog kataloga za novac srednjovjekovne i novovjekovne Italije *Corpus Nummorum Italicorum: Veneto zecche minori (tranne Venezia), Dalmazia, Albania* koji su prihvatili zaista neobično rješenje pojave kovanja ovoga novca, kao i pitanje što implicira veliko gotičko slovo G na aversu takve serije. Moneta koju je nabavio Franjo Borelli poslužila je gore navedenom c. i kr. mornaričkom časniku dr. Karlu Stockertu za rad *Kupfermünze von Ludwig I. für Zara* koji je izašao 1912. u Beču.⁴ Njegovu ilustraciju napravio je talijanski slikar Giuseppe Ferrara za biblioteku Paravia u Zadru i ta je prva ilustracija, kao i ona za primjerak koji se čuva u Mađarskom Narodnom Muzeju, poslužila kao predložak za kasnije radove ili monografije na ovu temu. Već sljedeće godine Brunelli u svojem gore navedenom članku prvi tematizira *origo* srednjovjekovnog zadarskog novca te dublje zadire u probleme kovanja i prikaza na toj moneti. Njegove i Stockertove zaključke preuzima i katalog *Corpus Nummorum Italicorum* (VI.) koji je uredio i izdao u Rimu 1922.⁵ poznati talijanski numizmatičar, po zanimanju kralj, Vittorio Emanuele III., a njime se, bez daljnjeg napretka po pitanju pobliže atribucije tog novca, pozabavio ponovno Brunelli u serijskoj publikaciji *Archivio storico per la Dalmazia* i u monografiji *Storia di Zara*, gdje samo revidira svoje teze iz *Il Dalmata*, te 1936. Antonio Teja u knjizi *Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409*. Nakon stanke od 40 godina sljedeći koji spominju ovaj novac su N. Klaić i I. Petriccioli u knjizi *Prošlost Zadra 2*. Još se nekoliko suvremenih ili nešto

² V. BRUNELLI, Di una moneta medievale, *Il Dalmata*, 44/1913.

³ V. BRUNELLI, Di una moneta medievale, *Il Dalmata*, 44/1913.

⁴ Karl STOCKERT, Kupfermünze von Ludwig I. für Zara, *Monatsblatt der Numismatische Gesellschaft* in Wien, VII, 1906./1908.

⁵ *Corpus Nummorum Italicorum, catalogo generale, monete medievali e moderni*, Vol. VI., Dalmazia – Albania, Roma, 1922., 622. i d.

starijih istraživača bavilo ovom tematikom, ali bez veće tendencije da se riješi problem nastanka i kovanja zadarskog folara.⁶

V. Brunelli spominje da su se u muzeju sv. Donata u Zadru čuvale dvije monete zadarskog srednjovjekovnog novca, i to folar i obol. To su najvjerojatnije primjerci koje je 1856. nabavio Franjo Borelli. Međutim, danas se ne zna gdje se ti novci nalaze. Jedan folar i obol objavljeni su u Katalogu izložbe *Dvadeset stoljeća upotrebe novca na zadarskom području* (1987.)⁷ Arheološkog muzeja u Zadru i danas se nalaze u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu gdje su došli nabavom od Zdenka Brusića 1995. godine.⁸ Te dvije monete su, čini se, pronađene negdje na području Zadra.⁹ Nije sigurno kada, no svakako prije publikacije kataloga izložbe u Arheološkom muzeju Zadar 1987. godine. Ne zna se je li možda riječ upravo o Borellijevim primjercima koje gore spominje Brunelli.

Prilikom arheoloških istraživanja u Ninu 1968. u crkvi sv. Anselma pronađen je još jedan primjerak folara, dosta oštećen,¹⁰ a takav je primjerak u sličnom stanju očuvanosti pronađen 2005. u arheološkim istraživanjima u crkvi sv. Martina kraj Sukošana u grobu br. 1.¹¹ Jedan folar se već više od sto godina nalazi u zbirci Numizmatičkog kabineta Mađarskog Narodnog Muzeja u Budimpešti.¹²

Osnovni problem u istraživanju nastanka ovog novca su nedostatak zapisa ili kartulara odnosno privilegija¹³ o kovanju ovoga novca te otvaranju kovnice ili

⁶ Posebice vidjeti: Hermine GÖRICKE-LUKIĆ, Hrvatsko-dalmatinski novci iz zbirke muzeja Slavonije, Numizmatičke vijesti br. 1/57, Zagreb, 1999.; Domenico DUCA, *Numografija i sigilografija grada Zadra*, Zadar, 2015.

⁷ Zdenko BRUSIĆ, *Dvadeset stoljeća uporabe novca na zadarskom području, katalog izložbe*, 69.

⁸ Ante MILOŠEVIĆ, Nove akvizicije Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika od 1995. do 2000., *Starohrvatska prosvjeta* III /27, 2000., 333.

⁹ Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (MHAS), Numizmatička zbirka, inv. br. 1481 i 1482. Vidjeti u: A. MILOŠEVIĆ, Nove akvizicije Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika od 1995. do 2000., 333 – 334; Stjepan ANTOLJAK, Vladarski dvor (palača) i kraljevske kuće u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžuvina), *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 17/1, Zagreb, 1984., 71.

¹⁰ Mato ILKIĆ, Mirko VUKUŠIĆ, Prilog poznavanju optjecaja novca u srednjem i ranom novom vijeku na prostoru sjeverne Dalmacije, *Dani Stjepana Gunjače 2*, Zbornik radova sa Znanstvenog skupa *Dani Stjepana Gunjače 2*, Split, 2011., 199.

¹¹ Jakov VUČIĆ, Nalazi grobova u crkvi sv. Martina kod Sukošana, *Starohrvatska prosvjeta* III/33, 2006. 224, kat. br. 107.

¹² Magyar Németzi Múzeum: Navedeni novac se spominje i u Kolekciji Montenuovo (Collectio Montenuovo). <http://mek.oszk.hu/01900/01949/html/index868.html>, posjećeno 2. 9. 2017.

¹³ Stjepan Antoljak spominje neke privilegije koje je kralj Ludovik I. u Zadru dao Firentincu Luki Leonovom (neko vrijeme poslovni suradnik Petra de Moneta) koji je u gradu kovao tzv. Moneta ungarica. Vidjeti: S. ANTOLJAK, Vladarski dvor (palača) i kraljevske kuće u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžuvina), *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 1984., 71.

o ugovoru između kovnice i države o nabavi sirovine i sličnih dokumenata, a problem je i u tome što su pretpostavke koje su iznijeli stariji autori u nedostatku drugih istraživanja inercijom prihvaćane kao egzaktni zaključci. Tako Klaić i Petriccioli zaista romantično zaključuju da je „Ludovik objeručke prihvatio savezništvo najistaknutijeg crkvenog predstavnika u novostečenoj općini pa je dao nalog da njegov novac što se kuje u gradu nosi i ime gradskog zaštitnika Sv. Krševana. Tako je još jednom javno potvrđena legenda o svecu-vitezu koji je spasio grad u najtežoj borbi protiv Mlečana.“¹⁴ Takva perspektiva na događaje koji su doveli do nastanka zadarskog bakrenog novca nastavlja se i u bilješci 47 na istoj stranici¹⁵ pri čemu nije adekvatno citirana Brunellijeva bilješka¹⁶ jer naime Vitaliano samo pretpostavlja što bi moglo značiti to veliko gotičko slovo G.¹⁷ Dalje, u istoj monografiji, na 437. stranici Petriccioli smatra da je u Zadru osim bakrenog kovan i srebreni novac u kovnici pod predstojništvom *comitis camerae* Petra de Moneta¹⁸ kojemu navedeni Anžvinac dopušta da kuje novac i od tog plemenitog metala, a za dokaz tomu donosi citat iz djela A. Teje¹⁹ koji navodi jedan kupoprodajni ugovor iz 12. XII. 1390. u kojem se spominje ugarska moneta (*25 soldorum parvorum monete argenteae Ungarie nunc curentis in civitate Jadre*),²⁰ koja je sad u optjecaju u Zadru. Međutim, ova rečenica zaista ne može

¹⁴ Nada KLAIĆ, IVO PETRICCIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, Zadar, 1976., 337.

¹⁵ N. KLAIĆ, I. PETRICCIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, 337, tekst kao i fusnota 47. Prema tvrdnji V. Brunelija, (*Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al MDCCCXXV compilata sulle fonti I*, Venezia 1913., 513) na novcu se nalazio ovaj tekst: „M(oneta) IADRE Ludovicus REX UNGARIE“ na jednoj i „IADERA civitas – S. Grisgonus IADRAE“ na drugoj strani. Naime, očito da nije dobro preveden zadnji dio te bilješke iz Brunellijeva djela.

¹⁶ Vitaliano BRUNELLI, *Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al MDCCCXXV compilata sulle fonti I*, Venezia 1913., 513, „Di questa zecca zaratina restani degli esemplari rari, due al museo di s. Donato, ma molto erosi. Le monetine sono di rame, del diametro di 13 millimetri e del peso di centigrammi 30 – 40; hanno nell' avverso una G gotica maiuscola (Grisgono o Giadra ?) e nel rovescio la doppia croce ungherese. All' intorno una legenda: M(oneta) IADRE – Ludovicus REX UNGARIE; nell'altra: IADRE civitas – s. Grisgonus IADRE. Le voci qui date in corsivo sono supposte (Cfr. Dalmata di Zara anno. 1913 N. 44). oltre Luciano Leonis a questi tempi fungeva da monetario anche un Pietro Fiorentino.“

¹⁷ Grisogono ili Giadera (Giadra). Vidjeti: V. BRUNELLI, Di una moneta medievale, *Il Dalmata* 44/1913.

¹⁸ Antonio TEJA, *Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409*, vol. I., Zara, 1936., 19; V. BRUNELLI, Arch. Storico per la Dalmazia, god. X, vol XVIII, Fasc 7.

¹⁹ A. TEJA, *Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409*, 19.

²⁰ Libra je novčana mjera za količinu stvarnog novca u optjecaju. Jedna libra vrijedi količinski kao 20 soldina (solda), a jedan soldino 12 agatina ili parvula. *Denarius parvul* ili *parvus* je naziv za mali kovani denar koji se u Veneciji još zove i *piccolo o scodellato*. Usp. Z. BRUŠIĆ, „Dvadeset stoljeća uporabe novca na zadarskom području“, 68; Soldo parvus ili parvul jest sitni srebreni novac, a u ovom slučaju (libra) 25 soldorum parvorum vjerojatno predstavlja ugarske soldine te polovicu

biti dokaz da se u Zadru kovao srebrni ugarski novac, već samo da je cirkulirao na području zadarske komune kao realna monetarna jedinica, što je uostalom sasvim bespredmetno za raspravu. No, s druge strane, nikako nije isključeno da je Kraljevska komora za sol i tridesetnicu u Zadru, kao financijska uprava, zaista kovala i srebrni (kraljevski) ugarski novac, što je također bio dio njezine nadležnosti, ali i glavna mogućnost prihoda, no za to zasad nema utemeljenih indicija. Za daljnje dokazivanje trebalo bi detaljno analizirati nalaze Ludovikova srebrnog novca na prostoru Dalmacije.²¹ No svakako osnivanje kovnice koja će kovati samo sitni komunalni novac, a ne i srebrni kraljevski (što je Ludovik uveo u sve kovnice), prilično je financijski neisplativ poduhvat jer se kovnica ne osniva radi gradskog prestiža, već radi realnih financijskih potreba i zarade na prihodima poreza.

Moneta Iadre, uzme li se u obzir sve što je sigurno ili pretpostavljeno, u svakom slučaju predstavlja jednu zanimljivu numizmatičku pojavu druge polovice 14. stoljeća na sjevernodalmatinskom prostoru za koju se moralo nesumnjivo posložiti više različitih elemenata. Prvi jest *čvrsta* ugarska vlast (koja jasno zna kako uklopiti novo dobiveni prostor u svoj ekonomsko-politički sustav te za to posjeduje određene poluge vlasti na lokalnim razinama) te sukladno tomu osnivanje Kraljevske komore za sol i tridesetnicu čiji je zastupnik i zakupnik jedno vrijeme bio Petar, sin Ivanov iz Firence, koji je u

denara, obole kovane od 1387. za vladavine Žigmunda Luksemburškog, u korespondenciji s denarom 2 : 1, a taj novac, čini se, ipak nije bio kovan u zadarskoj kovnici. U navodu od A. Teje suma od 25 libara malih denara iznosi 6000 malih dinara.

²¹ Na gradskoj plaži Kolovare u Zadru je 2010. slučajno pronađen srebrni denar kralja Ludovika I. Anžuvina (prema modelu L. Huszár, Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute, München, 1979., broj 542; i po E. Unger, Magyar Éremhátározó III, Budapest, 2001., broj 429) s nepovezanim odnosno besmislenim natpisom na aversu +LODOIOCI OE●R VNGAEIM (?) tekst s pogreškama umjesto +LODOVICI●R VNGARIE. U vanjskom dijelu natpis. Unutar bisernog kruga ugarski grb s tri ljiljana. Jedan iznad grba, a ostali sa svake strane po jedan. Rv. ED[I--]E[---]R[A]● (?) tekst s greškama umjesto S. LADIS-LAVS●R●. Sv. Ladislav s aureolom, u plaštu, s helebardom i carskom jabukom. U polju desno crta i +. Iako je tekst vrlo degradiran, čini se da nije riječ o krivotvorini jer je rađen od srebra (krivotvorine ne rade od srebra), što govori u prilog tomu da je regularno pušten iz kovnice. Nije sigurno radi li se o nekoj kovnici u kojoj je Ludovikova kraljevska titulacija namjerno korumpirana ili se radi o nekoj kovnici u kojoj je kovničko osoblje bez iskustva s izradom kalupa tek počelo s radom. Možda se ovaj primjerak može povezati s pretpostavkom da je Kraljevska komora za sol i tridesetnicu kovala i srebrni novac. Za ovaj primjerak više vidjeti: Mato ILKIĆ, Mirko VUKUŠIĆ, Prilog poznavanju optjecaja novca u srednjem i ranom novom vijeku na prostoru sjeverne Dalmacije, *Dani Stjepana Gunjače 2: Zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Dani Stjepana Gunjače 2“*, 2011., 199, bilješka 24, kat. br. 191., te N. CESARIK, D. FILIPČIĆ, V. KRAMBERGER, Numizmatički nalazi s Kolovara, INCC 2013, *Zbornik radova 7. Međunarodnog numizmatičkog kongresa*, Rijeka, 2014., kat. br. 25, 59.

notarskim spisima ostao zapisan kao Petar a (de) Moneta, *Petrus Monetarius*. Jedna od obaveza te komore jest prikupljanje poreza te u tu svrhu izdavanje odnosno kovanje novca da bi oporezivanje i prihod od toga bio moguć. Drugi je kraljevska povlastica o kovanju komunalnog novca kakvu su već uživali Split, a kasnije i Kotor (također pod Ludovikom), treći je financijski položaj Zadra kojemu je, očito nakon demonetizacije venecijanskog *denaro spiccolo*, trebala lokalna moneta koja će poslužiti kao temeljni novac u svakodnevnoj uporabi i za sitne transakcije. U tu svrhu otvara se u sklopu Komore kovnica novca kojoj se prihod temeljio na zamjeni novca i kovanju novog poreznog novca. Tako se počinju kovati folar kao polovica ugarskog denara i obol kao polovica folara, odnosno četvrtina *denara*. Sljedeći povijesni trenutak, koji vjerojatno predstavlja *terminus post quem non*, jest odluka mletačkog senata od 31. svibnja 1410. kojom se na prostoru Zadra suspendira dotadašnji ugarski (također i zadarski komunalni), Hrvojev i akvilejski novac koji su se nalazili u optjecaju na području stečenih mletačkih posjeda i uvodi specijalni soldo, *Moneta Dalmatiae*, koji će zamijeniti kao veća jedinica ugarske denare i Hrvojeve groševe, a kao manja jedinica poslužiti će venecijanski sitni novac koji je iz uporabe trebao izbaciti sitni ugarski i komunalni novac.

U najmanju ruku zanimljivo bi bilo postaviti pitanje koliko je zapravo u odnosu na suvremene ugarske, venecijanske, dubrovačke i monete nekih bogatijih talijanskih gradova čiji je novac ovdje kolao, vrijedio jedan zadarski folar. Možda V. Brunelli i nije bio tako daleko od istine kad u časopisu *Il Dalmata* navodi „Le relazioni d’analogia dunque messe vicino a queste testimonianze notari ci portano alla conclusione che a Zara si atteva, a comodo de la città, sotto il goveno ungarico, una piccola moneta di rame, un mezzo denaro, o un mezzo folaro,²² tj. da je zapravo folar vrijedio polovicu denara, a obol polovicu folara, mada je prilično nejasno što on podrazumijeva pod tim „denar“, jer je to za ono vrijeme, ako se uzme u obzir jadranski prostor i njemu gravitirajuće zemlje, vrlo širok pojam. Možda bi se najbolja analogija mogla izvući iz usporedbe da je jedan dubrovački folar u drugoj polovici 14. stoljeća (oko 1370.) bio u paritetu s kotorskim na 1 : 2. Ako se uzmu u obzir neke relacije koje se mogu saznati iz suvremenih dokumenata,²³ kao i težinski odnosi, približno se može doći do fiktivnog (treba razlikovati fiktivni i realni tečaj), odnosno idealnog tečaja između pojedinih valuta.

²² V. BRUNELLI, Di una moneta medievale, *Il Dalmata*, 44/1913.

²³ Božo MIMICA, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, Zagreb, 1992., 79.

Monetarni sustav u Zadru u drugoj polovici 14. stoljeća bio je organiziran po dvjema mletačkim librama: *libra denarorum (venetorum) parvorum* i *libra denarum grossorum* s ugarskim novcem kao sredstvom plaćanja u svakodnevni transakcijama. No to ne znači da u optjecaju nije bilo drugog novca, posebice mletačkog ili akvilejskog. U ovu prvu libru spadaju i folari, a temeljna proračunska jedinica joj je *denarus parvus*. U drugoj je temeljna obračunska jedinica *denarus grossus* ili mletački groš, tj. *matapan*, a u Ugarskoj je taj srebreni standard činio Ludovikov groš, a ponekad i poznati Praški groš. Jedna libra malih denara sastojala se od 20 mletačkih soldina koji su uglavnom odgovarali broji od 20 ugarskih denara. Jedan soldino imao je po duodecimalnom sustavu 12 bagatina (*bagattino*) ili denara parvula, a u ugarskom monetarnom sustavu takav je novac bio sličan srebrenom obolu koji je činio polovicu denara. *Denari parvii* odgovarali su splitskim srednjovjekovnim dinarićima (koji se kuju do 1357.) i mletačkim pikolima ili *piccolo o denaro scodellato* (mali zdjelčasti denar) koji su inače raširena pojava i u drugim gradovima sjeverne Italije. Jedan mali denar sadržavao je 2 folara, a folar dva obola, pa je obol predstavljao 1/4 malog denara. Stoga jedna *libra denarorum parvorum* sadrži 240 pikola ili 480 folara. Kad se to uzme u obzir, onda se može s razumijevanjem shvatiti tekst dekreta Mletačkog senata od 31. svibnja 1410. u kojem mletačka vlada izražava žaljenje zbog nesređenih novčanih prilika u Zadru (naravno, u pitanju je mletački financijski gubitak) i odlučuje u tu svrhu iskovati novi specijalni novac. No tu se posebice mogu se promotriti tadašnji po Mlečane nepovoljni tečajevi zamjene novca koji su bili na snazi u Zadru: „Naime tri vrste novca što ih kuje Hrvoje (misli se na groševe, polugroševe i četvrtine groša koje je kovao kao *comes* Hrvoje Vukčić Hrvatinić u Splitu od 1403. – 1413.) i neki drugi, i to komadi od dobrog srebra, u vrijednosti od 3 solda i manje, te se unovčuju po 4 solda; i Ugarski soldini koji ne vrijede 8 dinara, (pod dinar se misli na denaro spiccolo ili pikolin), a unovčuju se po 1 soldo.“²⁴ Ako je realni tečaj mletačkog soldina i ugarskog soldina bio 1 : 1 a ne 1 : 2/3, kao što je taj omjer, pa i manje, htjela fiksirati Venecija, tada numerički izračun iznosi da je 1 ugarski denar vrijedio 12 sitnih denara ili 24 folara, što u odnosu na tvrdnju da je jedan kotorski folar vrijedio 1/2 dubrovačkog folara (mince) baca konačno svijetlo na realnu vrijednost zadarskog folara. Dakle, jedan ugarski ili mletački soldino vrijedi pola dubrovačkog groša, a on 30 minca, odnosno jedan dubrovački groš vrijedi 2 1/2 ugarskog denara, a to je 30 parvula ili 60 folara, čime u međudodnosu bakrenog novca 30 minca vrijedi 60 folara, a

²⁴ B. MIMICA, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, 108.

to opravdava postavljenu tvrdnju iz izvora²⁵ da je jedan dubrovački foliar vrijedi dva kotorska. U korelaciju s kotorskim može se staviti i zadarski foliar jer su bili izdavani u ime istog kralja i istih težinskih karakteristika. U tome svemu izvodi se zaključak (kao i Brunellijev) da je zadarski foliar zapravo polovina denara (parvula) i 1/24 ugarskog denara i da je ravnopravan u idealnoj i realnoj vrijednosti s kotorskim foliarom, tj. 1/30 groša i polu foliarom od 1/60 groša.

Sljedeći problem vezan uz ovaj novac je njegov ikonografski izgled. Neki istraživači, čini se, nisu bili u prilici proučiti katalog mađarskog novca *Corpus Nummorum Hungariae* vol. II²⁶ te su smatrali da se na reversu nalazi prikaz kralja Ludovika, očito inercijom od prikaza kotorskog folara, na kojemu se zaista i nalaze lik i titulacija tog Anžuvina. Na reversu zadarskog novca zapravo se nalazi prikaz svetog Ladislava s aureolom, helebardom i jabukom u ruci, odnosno s kraljevskim i svetačkim atributima, a uokolo teče natpis S•LA•R•UNGARIE. No, kovao se taj novac u Zadru ili negdje drugdje, u zadarskim notarskim spisima spominju se *monetarii*, kao i *zecche monetarum*, što bi trebalo ipak značiti da je taj novac kovan u Zadru.²⁷ Pitanje je što je sve moglo na srednjovjekovnom latinskom značiti *a moneta* ili *monetarii*, a da u svojoj suštini ne uključuje nužno i kovnicu novca ili kovničara. Kako god, na aversu se nalazi veliko gotičko slovo G i okolo teče natpis MONETA IADRE. Dosad je zabilježeno više rasprava o značenju slova G na sredini ovog novca, no više se čini uvjerljivije da bi ono moglo prije predstavljati početno slovo imena *Grisogonus* (sv. Krševan) negoli kraticu na firentinskom narječju za ime Zadra (*Giadra, Giadera*),²⁸ tim više što se na istoj strani uokolo slova G već spominje natpis *Iadre*. No bez detaljnije dokumentacije na ta pitanja, kao i na mnoga druga vezana uz problematiku pojave i izgleda ovog novca, teško da će se dati jednostavni i konačni odgovori. Svi autori se više-manje slažu da je zadarski novac kovan u periodu od 1358. do 1409., mada neki pokušavaju ući u pobližu dataciju bez jasnih dokaza. Nekolicina pokušava vezati početak kovanja uz Ludovikov dolazak u Zadar, neki uz procvat „poslovnog carstva“ Petra Monete u Zadru i uz njegov zakup poreza u Kraljevskoj komori za sol i tridesetnicu, a neki i iza njegove smrti 1397. Petar de Moneta, Firentinac koji se nastanio u Zadru, bio je trgovac i mjenjač koji je zajedno s Lukom Leonovim, također iz Firence, poduzeo poslovni poduhvat

²⁵ B. MIMICA, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, 97.

²⁶ L. RÉTHY, *Corpus Nummorum Hungariae*, Budapest, 1907., u tom katalogu zadarski foliar nalazi se pod brojem 104, str. 16, Tab. 6.

²⁷ S. ANTOLJAK, *Vladarski dvor (palača) i kraljevske kuće u srednjovjekovnom Zadru (s posebnim osvrtom na doba Arpadovića i Anžuvina)*, 71.

²⁸ V. BRUNELLI, *Di una moneta medievale, Il Dalmata*, 44/1913.

najma Kraljevske komore za Dalmaciju. U sklopu nje nalazila se kovnica novca u kojoj je kovan zadarski komunalni novac.

U ovome radu donosi se još jedan, dosad neobjavljen primjerak takvoga novca pronađen u Zadru 2014. godine (Sl. 1) kao slučajni nalaz na raskopanoj površini²⁹ kod glavnog ulaza u zgradu HEP-ODS DP Elektre Zadar d.o.o u današnjoj ulici Kralja Dmitra Zvonimira br. 8.³⁰ Vrlo je vjerojatno da je izbačen iz zemlje tijekom prokopa na radovima rekonstrukcije ceste.³¹ Na tom se mjestu u srednjem vijeku nalazilo gradsko predgrađe Varoš, odnosno njegov južni dio. Ovaj primjerak zanimljiv je po kovnoj marki ili sigli (retrogradno gotičko slovo E) u polju lijevo na reversu. Ovaj novčarski znak još je nezabilježen u standardnom katalogu *CNI* gdje je prikazano i kataloški obrađeno 5 folara i 6 obola te tako predstavlja doprinos u napretku inače skromnog poznavanja ove teme.³² Folari težinski variraju od 0.39 do 0.76 g, promjera su od 15 do 16 mm (primjerak koji se čuva u Budimpešti ima 0,88 g.) i međusobno se razlikuju po kovničkim oznakama u polju, interpunkcijama, obliku slova i varijacijama u natpisu. Osim toga, postoje stanovite varijacije (ne značajne) i u promjeru i težini. Novac je kovan u bakru, nije nekog reprezentativnog izgleda u pogledu umjetničke obrade, plitkog je reljefa,³³ s tipičnim ugarskim anžuvinskim figuralnim motivom na reversu. Riječ je prikazu gornjeg dijela figure sv. Ladislava s helebardom u desnoj i globusom ili kraljevskom jabukom u lijevoj ruci. Takav motiv (ali s punom figurom u stajaćem položaju) prikazan je i na Ludovikovim denarima koji su pušteni u optjecaj 1358. ili 1359. godine³⁴ i kovani su do 1371. Međutim, takav figuralni prikaz vladara svoje umjetničke analogije može vući i iz starijih predložaka denara kovanih za Karla I. oko 1340. na kojima je prikazan kralj u gornjem dijelu, s obilježjima

²⁹ Šime PEROVIĆ, Zaštitno arheološko istraživanje na dijelu novovjekovnih fortifikacija Zadra – Erizzova vrata, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XLV/2013., 49; Novac je nađen iz iskopa bagera prilikom rekonstrukcije ceste tri mjeseca nakon završetka građevinskih radova tvrtke „Odvodnja“ d.d.o u ulici Kralja Zvonimira 2013. godine. Ovaj primjerak novca danas se nalazi u privatnoj kolekciji.

³⁰ Novac se danas čuva u privatnoj zbirci Hrvoja Šarinića u Zagrebu.

³¹ Š. PEROVIĆ, Zaštitno arheološko istraživanje na dijelu novovjekovnih fortifikacija Zadar – Erizzova vrata, 49

³² Posebice vidjeti: Nicolò PAPADOPULI ALDOBRANDINI, *Le monete veneziane descritte ed illustrate, dalle origini a Cristoforo Moro 1156-1471.*, vol. I., Venezia, 1893.

³³ D. DUCA, *Numografija i sigilografija grada Zadra*, 8. Također vidjeti: SCHRÖTTER, *Friedrich Freiherr von. Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig, 1930., gdje se Follaro spominje na str. 199. Antun BAUER, Kamilo DOČKAL, Vladimir LIŠČIĆ, Günther PROBSZT, Ivan RENGJEO, Vinko ZLAMALIK, Bartol ZMAJIĆ, *Numizmatički priručnik i rječnik. Collectanea archaeologica Musei archaeologici Zagrabiensis*, ur. Ivan Mirnik, Sabrani radovi – Arheološki muzej u Zagrebu (Zagreb), 2, 2011, 282.

³⁴ L. HUSZÁR, E. UNGER, kat. br. 1358.

kraljevske vlasti. Sasvim logično i očekivano, čini se da zadarski folar likovno prati suvremeni ugarski srebreni novac koji se tada nalazio u optjecaju, a u pitanju dalmatinskog prostora to je upravo bila nova serija Ludovikovih denara upravo emitirana nedugo nakon Zadarskog mira, a u većim količinama zabilježena u Dalmaciji, posebice u njezinu sjevernom dijelu.³⁵ Zbog toga, a i da se u optjecaj pusti odgovarajuća frakcija koja bi pokrivala sitnije nominale s fiksnim osloncem na navedenu emisiju Ludovikovih denara, treba tražiti uzroke pojave lokalnog autonomnog zadarskog novca. S obzirom na likovne karakteristike te figuralne motive slične navedenoj seriji Ludovikovih denara, trebalo bi negdje u tom periodu tražiti početke kovanja ovog bakrenog folara. Na zadarskom novcu prikaz svetog mađarskog kralja prilično je provincijalno izveden, s izduženom blago ukošenom glavom i naglašenim očnim dupljama, u kraljevskom plaštu i u oklopu, što je jedina karakteristika koja ga na prvi pogled razlikuje od kotorskog folara koji je nešto dosljednijeg i jasnijeg prikaza u odnosu na zadarski folar. Opći opis ovog novca izgledao bi ovako:

Av. Slovo G u sredini. Uokolo natpis + MONETA IADRE
Rv S•LA• R•VNGARIAE. Prikaz sv. Ladislava u sredini.

SLIKA 1. Zadarski folar iz ulice Kralja Zvonimira u Zadru (foto M. Ilkić)

³⁵ Janko BELOŠEVIĆ, Izvješće o sadržaju skupnog nalaza srednjovjekovnog novca i nakita 14. i 15. st. u Pridrazi kod Novigrada, *Diadora*, 18-19, Zadar, 1997., 487 – 502; J. VUČIĆ, Nalazi Grobova u crkvi sv. Martina kod Sukošana, 213 – 242.

U Corpus Nummorum Italicorum nalazi se 5 primjeraka

1. A. + MONETA • IADRE • u sredini veliko gotičko G.
R. S • LA • R • UNGARI E. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu, a u lijevoj globus s križem. U polju lijevo kovnička sigla ■.
2. A. MONETA • IADRE. u sredini veliko gotičko G.
R. S • LA • R • UNGARI E. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu, a u lijevoj globus s križem. U polju lijevo kovnička sigla ►.
3. A. + MONETA • IADRE • u sredini veliko gotičko G.
R. SLA • R • UNGARIE. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu, a u lijevoj globus s križem. Oko Ladislava u polju dvije točke.
4. A. + • MONETA : IADRE • u sredini veliko gotičko G.
R. S • LA • R • UNGARI E. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu, a u lijevoj globus s križem.
5. A. + MONETA • IADRE • u sredini veliko gotičko G.
R. S • LA • R • UNGARI E. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu, a u lijevoj globus s križem.

Iz članka „Prilog poznavanju optjecaja novca u srednjem i novom vijeku na području sjeverne Dalmacije“

6. A. +M[ONETA...]. U sredini veliko gotičko G. novac je dosta oštećen.
R. [S •] LA • R[...]. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu, a u lijevoj globus s križem. 17 mm, 0.35 g., Sv. Asel, krstionica, prostorija 1, dubina 170 cm. CNI VI, 1922., 1-5., Huszar 1979. br 556, Pohl 1982., br 95., Dolenc 1993., br. 185. Lit: Ilkić, Vukušić, 2011., kat. br. 23, Muzej ninskih starina inv.br. 2288.

U Corpus Nummorum Hungarie se nalazi jedan primjerak

7. (104.) A. + MONETA IADRE• u sredini veliko gotičko G.
R. S • LA • R • VNGARI• . Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu, a u lijevoj globus s križem. Lit: Réthy 1907., CNI VI, 626 str.

Iz članka „Nalazi grobova u crkvi sv. Martina kod Sukošana“³⁶
(Iz groba 1)

8. (107.) A. + MONE[TE •] IADRE. u sredini veliko gotičko G.
R. S • L[A • R•] Vn[GARI]. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu a u lijevoj globus s križem. U polju vidljiva sigla. 16 mm, 0.43., novac je dosta oštećen i probušen.

*Lanz Numizmatik Auktion*³⁷

9. A. + • MONETA : IADRE • u sredini veliko gotičko G.
R. S • LA • R• UNGARI E. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu a u lijevoj globus s križem. U polju sigla.

U katalogu izložbe *Dvadeset stoljeća uporabe novca na zadarskom području*³⁸

10. (kat. br. 55) A. M ..ET. ...E. U sredini veliko gotičko slovo G. Natpis djelomice čitljiv.
R. Natpis nečitljiv. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu a u lijevoj globus s križem. U polju ?

Obol

11. (kat. br. 56) A. + I[ADRE]. U sredini veliko gotičko slovo G. natpis dijelom nečitljiv.
R. •ADRE. Dvostruki ugarski križ. Natpis djelomice čitljiv.
Lit.: Rengjeo, 60, T. XII, 701; Réthy, T. XXVII, 105.
12. (kat. br. 57) A. +M•I[ADRE]. U sredini veliko gotičko slovo G. natpis većim dijelom nečitljiv. Gore lijevo prelomljeno
R.NGAR. . Dvostruki ugarski križ. Natpis djelomice čitljiv.
Lit: Rengjeo, 60, 700.
Neobjavljeni nalaz folara iz ulice Kralja Dmitra Zvonimira 8

³⁶ J. VUČIĆ, Nalazi grobova u crkvi sv. Martina kod Sukošana, kat. br. 107.

³⁷ <http://www.lanzauctions.com/catalogs/view.php?auc=115&lot=00179> aukcija br. 179, od 26. veljače 2016., posjećeno 23. prosinca 2016.

³⁸ Z. BRUSIĆ, Dvadeset stoljeća uporabe novca na zadarskom području, 69, 83. Novci su najvjerojatnije nađeni na području grada Zadra.

13. A. + M[ONETA•IAD]RE. U sredini veliko gotičko G.

R. S • LA[• R • UNGAR]I E. Sveti Ladislav s krunom i aureolom u stojećem položaju, u desnoj ruci drži helebardu a u lijevoj globus s križem. U polju novčarski znak retrogradno gotičko slovo E.

Težina 0,58 g, promjer 17 mm.

Dejan FILIPČIĆ

A NEW FIND OF THE COMMUNAL FOLLARUS *MONETA IADRE* FROM
ZADAR AND PROBLEMS RELATED TO THE MINTAGE THEREOF

SUMMARY

Mediaeval follarus from Zadar had been minted during the rule of Louis I of Anjou; today it is rarely found in the area of the Northern Dalmatia. Croatian scientific numismatics disposes of the knowledge of approximately 13 pieces thereof, which belong either to private or to museum collections. This paper offers information on yet another, new find, from the address 8 King Dmitar Zvonimir Street in Zadar. It further discusses the beginnings of minting these coins, and their iconography. It is of rather high relevance who, when and why minted these coins. Special attention has been paid to the activity of Petar de Moneta and his lease of the Royal Chamber for Salt and the Thirtieth as the principal financial administration in Dalmatia. This Chamber supervised a mint that was entrusted with minting communal money from Zadar, but very likely also Hungarian silver royal coins, though there still exists no proof to the latter. Problems related to the mintage of these mediaeval coins from Zadar arose not only from the interpretation of its iconography, but also from the state of study, or rather the number of finds of this money, which equalled up to 20 pieces. The paper describes the so far known exempla kept at museums, and their variations, offering thereby its contribution to a better knowledge of this otherwise only modestly researched topic. All future research should choose this direction regarding these coins and their iconography. This paper has – in its modest fashion – contributed thereto as well.

Keywords: follarus; obol; Moneta Iadre; Louis I of Anjou; Petar de Moneta; Luka Leonis; Royal Chamber for Salt and the Thirtieth.